

SOCIJALNO-EKONOMSKI POLOŽAJ STANOVNIŠTVA, POSEBNO RADNIČKE KLAŠE

UPUT ZA POSTUPANJE U SLUČAJEVIMA NEREDA, ŠTRAJKA I POBUNE NA ŽELJEZNICAMA U KRALJEVINI

Beograd, 20. oktobra 1920.

Na osnovu člana 6. Uredbe o postupanju u slučajevima nereda, štrajka i pobune na željeznicama u Kraljevini, propisujem ovaj CJPUT:

Član 1.

Sve muško željezničko osoblje, kako ono zaposleno na željeznica-ma, tako i ono nezaposleno, upisuje se u spiskove, kao obveznici Vojno-Željezničke Komande. Ove spiskove sastavljaju, u duplikatu, Direkcije Državnih Željeznica u Beogradu, Zagrebu, Sarajevu i Subotici po uputstvima komandanta armijskih oblasti.

Spiskovi se sastavljaju po pukovskim okružnim komandama, kroz čije teritorije prolaze željezničke linije, za svaku liniju zasebno, i na teritoriji živi nezaposleno željezničko osoblje. Dokumentalne spiskove čuvaju: Direkcije, Šefovi, Stanica, radionica, ložionica i ostalih jedinica, za svoje neposredno područje: dokumentalni spiskovi šalju se nadležnim pukovskim okružnim komandama.

Direkcije Državnih Željeznica dužne su odmah da saopšte dotičnim pukovskim okružnim komandama promene u željezničkom osoblju svoje nadležnosti i ovo da unese i u svoje dokumentalne spiskove; pukovske -okružne komande dužne su voditi tačnu evidenciju svih promena u svojim nedokumentalnim spiskovima.

Član 2.

Pozivanje obveznika željezničara prilikom štrajka na vojnu vežbu, vršiće se putem objava (afiša) istaknutih na svima javnim mestima i željezničkim stanicama, kao i štampanjem tih objava u dnevnim listovima, a na teritoriji željezničke direkcije se željezničari pozivaju na vežbu.

Ovo pozivanje moraju željezničari smatrati kao obavezno i u određenom roku po čl. 4. imaju se javiti na službu u protivnom smatraće se da nisu odgovorili pozivu i na njih će se primeniti čl. 2. Uredbe o postupku u slučajevima nereda, štrajka i pobune na željeznicama u Kraljevini.

v komandanti vojnih okruga oštampaće potreban broj objava (afiša) i držaće ih spremjene za sve opštinske, policiske i željezničke vlasti, ne popunjavajući broj Ukaza i datum poziva na vežbu. Isto tako spremiće i oglase za sve dnevne listove u njihovom području.

Član 3.

Da bi se željeznice stavile pod vojno komandovanje u ovim slučajevima postupiće se ovako:

a.) Komandanti Armiskih Oblasti odmah po prijemu ovog uputa odrediće, u sporazumu sa oblasnim direkcijama državnih željeznica:

1.) Komandante željezničkih mreža (više oficire) za svaku osnovnu direkciju državnih željeznica pored postojećih delegata, koji u ovom slučaju postaju pomoćnici Komandanta željezničkih vitezova;

2.) Komandante željezničkih stanica (važnijih) i njihove pomoćnike.

Ovi oficiri da budu odgovarajućih sposobnosti i po mogućnosti koji su ovu službu ranije vršili; da su iz najbližih jedinica i ustanova, kako bi na slučaj štrajka najhitnije i pouzdano došli na odredene im službe.

3.) Odrediti potreban broj straže za održavanje reda i sigurnosti na željezničkim stanicama, za sprovođenje vozova osiguranje željezničkih pruga i objekata na njima, u koliko je to potrebno.

Za ove pod 2. i 3. izraditi Upute za vršenje službe i ovom im blagovremeno izdati na ruke radi upoznavanja sa njihovim dužnostima.

4.) Podeliti željezničke linije na reone i odrediti koji će reon pripasti divizijskoj oblasti i pukovskoj okružnoj komandi, radi pozivanja željezničkih obveznika i osiguranja na njemu, ako i ko će ovo da vrši.

Osiguranje ugroženih željezničkih linija ima se izvršiti što brže i po stepenu njihove važnosti. Procenu ove važnosti izvršiće Komandanti Armijskih Oblasti za željeznice na njihovim teritorijama, za razne slučajeve i o istoj obaveste, kako nadležne podčinjene tako i nadležne Oblasne Direkcije Državnih željeznica.

b.) Iz Glavnog Generalštaba uputiće se šef željezničkog Odseka Saobraćajnog Odeljenja u Ministarstvu Saobraćaja za vešću između ovog Ministarstva i Ministarstva Vojnog i Mornarice i za prenošenje državno željezničke uprave na Komandante željezničkih mreža.

Član. 6.

Komandanti željezničkih stanica (a gde ovih ne bi bilo onda Sefovi željezničkih stanica), komandiri pojedinih odreda i straža za obezbeđivanje željeznicama, imaju pravo na slučaj potrebe, da u reonu njihove nadležnosti:

a.) Pohapse i sprovedu nadležnoj vlasti kolovođe neferda, i štrajka i agitatore, kad budu uhvaćeni pri vršenju prestupnog dela u reonu nadležnosti dotične komande-jedinice.

b.) Stave pod stražu ili zatvore kantine, restoracije i magacme za snabdevanje.

v.) Konfiskuju agitacionu literaturu (novine, plakate, proglase l.t.d.) koja cilja na izazivanje štrajka i nereda.

Građa za istoriju radničkog pokreta u KPJ u Vojvodini, 1918-1929.
priredila D. Albulj, S. Karlovci, 1966, 63—65.

IZ ODLUKE MINISTARSKOG SAVETA O DOZVOLI RADA SINDIKALNIM ORGANIZACIJAMA KOJE SE BAVE EKONOMSKIM PITANJIMA RADNIŠTVA

Beograd, maja 1921.

Pov. Br. 1104/921. Velikim županima i gradskim načelnicima sa županskim pravima.

Ministarski savet doneo je sledeću odluku o radničkim sindikalnim organizacijama:

Sindikati radnički, koji se smatraju kao ekonomske organizacije, dakle nepartiske, slobodni su u svome radu u granicama svojih pravila. Ministarstvo za socijalnu politiku vodiće nadzor da se sindikati ne bi izmetnuli u partijske organizacije.

Saopštavaju[ći] vam prednje radi znanja pozivam vas, da se legitimnim predstavnicima do sada zatvorenih sindikata, koji budu u svojim predstavkama izneli, da su saglasni sa prednjom odlukom Kraljevske Vlade i da će se buduće po njoj upravljati preda oduzeta arhiva i ostale zaplenjene stvari na upotrebu.

Ova odluka ne tangira pitanje Radničkih Domova i njom se izmenjuje ranija naredba ovog Ministarstva pov. br. 569/921. od 5-IV o. g.

Beograd, 27. maja 1921. Po naredbi min. unutr. Dela inspektor, Aleksijević.

Isto, 145—146.

ZAKON O INSPEKCIJI RADA

Beograd, 31. decembra 1921.

GLAVA PRVA. OPŠTE ODREDBE.

Čl. 1. — Za neposredni nadzor nad izvršenjem zakona, uredaba, pravilnika i ministarskih naredaba, koje se odnose na socijalnu i životnu zaštitu radnika u radnjama i preduzećima industrijskim, zanatskim, trgovačkim i saobraćajnim, bilo da su privatna ili da pripadaju državi, okruzima, opštinama i t.d.; u kojima su zaposleni civilni radnici, osniva se u Ministarstvu Socijalne politike Inspekcija Rada.

Čl. 3. — Inspekcija Rada deli se na:

- a) Središnu Inspekciju Rada;
- b) Oblasne Inspekcije Rada, i
- v) Specijalne Inspekcije Rada.

GLAVA DRUGA. POSEBNE ODREDBE

Središna inspekcija rada.

Čl. 4. — Središna Inspekcija Rada je izvršna vlast Ministarstva Socijalne Politike, koja se deli na potreban broj odseka.

Na čelu Središne Inspekcije Rada je glavni inspektor rada.

Oblasne inspekcije rada.

Čl. 6. — Oblasna Inspekcija Rada je u oblasti, koja pod nju podpada, neposredni izvršni organ Inspekcije Rada za primenu i izvršenje svih zakona, uredaba i naredaba socijalne zaštite radnika.

Oblasne Inspekcije Rada stoje pod neposrednim nadzorom Središne Inspekcije Rada.

Čl. 7. — Na čelu Oblasnih Inspekcija Rada su inspektori rada u rangju sekretara ili inspektora Ministarstva. Oni imaju za otpravljanje službenih poslova potreban broj neukaznog osoblja.

Čl. 8. — Teritorija Kraljevine deli se na 10 Oblasnih Inspekcija Rada. Sedišta Oblasnih Inspekcija Rada određuje Ministarstvo Socijalne Politike zasebnom Uredbom. Nove Oblasne Inspekcije ustanoviće se zakonom.

Uredba o podeli Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca na 10 Inspekcija Rada, 8 inspekcija parnih kotlova i 2 Inspekcije Plovidbe. OBR. 77. — IV od 16. marta, 1926. god., sa izmenama i dopunama ZRBr. 3130. — IV od 29. marta, 1927. god.

Čl. 1. — Teritorija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca deli se na 10 Oblasnih Inspekcija Rada, 8 Inspekcija Parnih Kotlova i 2 Inspekcije Rada Plovidbe, od kojih jedna morska a druga rečna, shodno čl. 8. Zakona o Inspekciji Rada.

Sedišta i oblasti pojedinih Inspekcija su sledeća:

a) Inspekcije Rada:

I. Oblasna Inspekcija Rada u Ljubljani, sa oblašću Ljubljanskom;
II. Ekspozitura oblasne inspekcije rada u Ljubljani sa sedištem u Mariboru sa oblašću Mariborskom;

III. Oblasna Inspekcija Rada u Zagrebu, sa oblastima Primorsko-Krajiškom i Zagrebačkom;

IV. Oblasna Inspekcija Rada u Oseku, sa oblastima Osečkom i Sremskom;

V. Oblasna Inspekcija Rada u Banja Luci, sa oblastima Vrbaskom, Bihaćskom i Tuzlanskom.

VI. Oblasna Inspekcija Rada u Sarajevu, sa oblastima Sarajevskom, Mostarskom i Travničkom;

VII. Oblasna inspekcija Rada u Splitu, sa oblastima Splitskom, Dubrovačkom i Zetskom.

U nadležnost te inspekcije spada takođe nadzor pomorske plovidbe na području svih teritorijalnih voda naše morske obale;

VIII. Oblasna Inspekcija Rada u Nišu, sa oblastima Niskom, Timoćkom, Vranjskom, Kosovskom, Skopskom, Bregalničkom i Bitoljskom;

IX. Oblasna Inspekcija Rada u Beogradu, sa oblastima Podunavskom (bez alibunarskog, belocrkvanskog i vršačkog sreza), Podrinskorn, Valjevskom, Šumadiskom, Moravskom, Požarevačkom, Užičkom, Raškom, Kruševačkom, srezovima Vračarskim i Posavskim Beogradske Oblasti i gradom Beogradom.

U nadležnosti te inspekcije spada takođe nadzor rečne plovidbe na području Dunava i njegovih plovniha pritoka u koliko se nalaze u našoj državi.

X. Oblasna Inspekcija Rada u Novom Sadu, sa oblašću Bačkom;

X. a. Ekspozitura Oblasne Inspekcije Rada u N. Sadu, sa sedištem u Velikom Bečkereku, sa oblašću Beogradskom (bez Vračarskog i Posavskog sreza) i Alibunarskim, Belocrkvanskim i Vršačkim srezom Podunavske Oblasti.

b) Inspekcije Parnih Kotlova.

I. (Ukinuta izmenama i dopunama od 29. marta, 1927. god.);

II. (Ukinuta izmenama i dopunama od 29. marta, 1927. god.);

III. Inspekcija Parnih Kotlova u Oseku, sa oblašću Osečkom;

IV. Inspekcija Parnih Kotlova u Beogradu, sa oblašću Sremskom;

V. Inspekcija Parnih Kotlova u Novom Sadu, sa oblašću Bačkom;

VI. Inspekcija Parnih Kotlova u Velikom Bečkereku, sa oblašću Beogradskom (bez vračarskog i posavskog sreza) i Alibunarskim, Belocrkvanskim i Vršačkim srezovima Podunavske Oblasti;

VII. Inspekcija Parnih Kotlova u Beogradu, sa oblastima Podunavskom (bez alibunarskog, belocrkvanskog i vršačkog sreza) Podrinskom Valjevskom, Šumadiskom, Moravskom, Požarevačkom, Uzičkom, Raškom, Kruševačkom, srezovima Vračarskim i Posavskim Beogradske Oblasti i gradom Beogradom; dalje oblastima Niškom, Timočkom, Vranjskom, Kosovskom, Skopskom, Bregalničkom i Bitoljskom;

VIII. Inspekcija Parnih Kotlova u Sarajevu, sa oblastima Sarajevskom, Travničkom, Mostarskom, Splitskom, Dubrovačkom, Vrbaškom, Bihaćskom, Tuzlanskom i Zetskom.

Čl. 9. — Zadaća Oblasnih Inspekcija Rada prema poslodavcima i radnicima je nadzor nad izvršenjem propisa zakona, uredaba i naredaba radničke zaštite. — Oblasni inspektor rada dužan je:

1. da vrši nadzor nad svim napravama bilo u radionicama ili u stanovima, koje su potrebne za zaštitu života i zdravlja radnika;

2. da nadzirava, da li su radnici pravilno zaposleni; da nadzirava radno vreme; da daje dozvolu za prekovremeni rad i kontroliše periodične prekidne rada;

3. da kontroliše u preduzećima postojeća radionična pravila; da potvrđuje odnosno daje mišljenja nadležnim vlastima za nova radionična pravila; da nadzirava pravilno vođenje radničkih spiskova i platnih knjiga;

4. da nadzirava pravilno zaposlenje učenika i mladih radenika, njihovo pravilno obučavanje i posećivanje zanatskih škola i kurseva;

5. da proučava položaj radničke klase u radionicama i preduzećima, njihove privredne prilike i način njihovog života u opšte;

6. da ispituje uzorke privrednih sukoba između poslodavca i radnika; da posreduje kod njihovih sporova, ako to zatraži jedna strana i da vodi tačnu statistiku o štrajkovima, nadničnim sporovima i o slučajevima kolektivnog otkaza rada radnicima (isporima);

7. da podnosi Središnjoj Inspekciji Rada opažanja i stečena iskustva u primeni propisanih mera na polju socijalne zaštite radnika;

8. da se uverava o uzrocima nesrećnih slučajeva u pojedinim preduzećima lično ili preko nadležne vlasti, odnosno zavoda, i da dalje po postojećim propisima postupa i vodi tačnu statistiku nesrećnih slučajeva;

9. da kontroliše rad radničkih poverenika i štiti njihova stečena prava.

Radničko zakonodavstvo. Zbirka zakona (izdaie G. Niketić), kni. I, sv. 14, Beograd, 1927, 1—8.

ZAKON O ZAŠTITI RADNIKA

Beograd, 28. februara 1922.

ODELJAK PRVI. OPŠTE ODREDBE.

§ 1- — Pod ovaj Zakon podpadaju sva zanatska, industrijska, trgovačka, saobraćajna, rudarska i njima slična preduzeća (radnje) na teritoriji Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, u kojima je zaposleno po-

moćno osoblje, bez obzira na to, kome pripadaju, privatnim licima ili javnim telima, da li se obavljaju stalno ili privremeno, da li postoje u vidu glavnih ili sporednih preduzeća, kao i da li funkcionišu u vidu potpuno samostalnih preduzeća ili kao sastavni deo poljoprivrednih i šumskih gazdinstava.

ODELJAK DRUGI. ODREDBE O ZAŠTITI RADENIKA.

A) *Radno vreme.*

§ 6. — U industrijskim i rudarskim preduzećima radno vreme najamnih radnika ne može trajati duže od 8 časova dnevno, odnosno 48 časova nedeljno.

§ 8. — Radno vreme može se samo izuzetno produžiti i to:

1. U preduzećima, koja po prirodi svoga posla ili u javnom interesu moraju putem smena raditi bez prekida, u kojima pomoćno osoblje može raditi i preko maksimalnog radnog vremena, no s tim, da broj radnih časova ni u kom slučaju ne pređe 60 časova nedeljno. Ovaj višak rada plaćaće se kao prekovremeni rad;

2. U preduzećima, koja rade sa smenama, ali sa povremenim prekidima rada, u kojima pomoćno osoblje može raditi i preko 8, 9 odnosno 10 časova dnevno, odnosno 48, 54 ili 60 časova nedeljno, no s tim, da njegovo prosečno radno vreme u roku tri ili manje nedelja ne pređe više od 8, 9 odnosno 10 časova dnevno, odnosno 48, 54 ili 60 časova nedeljno;

B. *Odmor.*

§ 11. — Za vreme trajanja samoga rada pomoćnom osoblju se mora na svakih 8 časova rada dati odmor od najmanje 1 časa. Kada se radi na slobodnom prostoru, pod neposrednim uticajem sunčanih zrakova, onda taj odmor, leti, mora iznositi najmanje 2 časa.

§ 12. — Nedeljom je zabranjen svaki rad pomoćnom osoblju u svima preduzećima predviđenim u § 1. ovog Zakona.

V. *Noćni rad žena i dece.*

§ 17. — Žene bez razlike godina starosti, i muška deca ispod 18 godina, ne mogu biti uposlena noću u preduzećima navedenim u § 1. ovoga Zakona.

§ 18. — Od ovoga se može odstupiti za odrasle ženskinje i decu od 16 do 18 godina samo:

a) u slučaju više sile, kad je neophodno potrebno; da se preduzeće spase od nepredvidljivih opasnosti ili većih šteta;

b) u slučaju, kada se radi sa sirovinama, koje su sklone kvaru, kada je neophodno potrebno da se ove spasu od neizbežnog propadanja i to najviše 50 puta u godini;

v) u slučajevima neizbežne više državne potrebe.

Đ. *Rad žena pre i posle porođaja*

§ 22. — Ženama porodiljama zabranjen je svaki rad u preduzećima navedenim u § 1. ovoga Zakona za vreme od dva meseca pre i dva meseca posle porođaja.

Isto tako žene porodilje imaju pravo da obustave svaki rad u preduzeću u kome su uposlene, čim utvrde lekarskim uverenjem da njihov porođaj predstoji u roku od dva meseca.

Za vreme celokupnog trajanja bolovanja u vezi njihovog porođaja, porodilje će, u granicama napred predviđena 4 meseca, primati sve pomoći, koje im po odredbama Zakona o osiguranju radenika za slučajevne bolesti pripadaju.

E. *Dečija skloništa.*

§26. — U svima industrijskim preduzećima, u kojima rade više od 100 radnika, od koji su bar 25 sa malom decom, koju ovi za vreme rada u preduzeću, nemaju kome kod kuće da ostave na čuvanje, vlasnici preduzeća dužni su podići u neposrednoj blizini samoga preduzeća naročita dečja skloništa, u kojima bi se, za vreme trajanja rada u preduzeću, čuvala deca radenika prednje kategorije.

§31. — Vlasnici preduzeća dužni su starati se:

1. da se radionički prostori, mašine, alati i materijal održavaju tako, da je zdravlje i život radenika obezbeđen.

Mašine i mašinski delovi, koji su pri dodiru opasni, moraju stalno biti zatvoreni;

2. da se radionice dobro osvetljavaju, čisto održavaju, provetravaju i da budu snabdevene sredstvima protiv požara;

3. aa prostori za rad i stanovanje ne budu radnicima prepunjeni;

4. da se održava red i moral u prostorijama preduzeća, naročito ako muški i ženske rade zajedno. U fabričkim zgradama, gde radnici ručavaju, mora biti prostora gde će se radnici umivati i ručavati, i to zasebno za muške, a zasebno za ženske; i ovi prostori moraju zadovoljiti higijenske uslove;

5. da upotrebijene sirovine ili izrađena roba ne budu zaraženi te da time ugrožavaju* i život i zdravlje radenika.

§ 32. — Vlasnici industrijskih preduzeća u kojima radi najmanje 100 radenika, koja se nalaze najmanje 3 km. udaljena van periferije varoši, dužni su o svome trošku podići i izdržavati:

1. ambulantu za hitnu pomoć obolelim i povređenim radnicima;

2. potreban broj stanova za smeštaj radnog osoblja dotičnih preduzeća;

3. jednu kujnu za snabdevanje radnog osoblja dotičnih preduzeća sa jeftinom hranom.

ODELJAK TREĆI. RADNIČKE KOMORE.

§ 36. — Kao klasna predstavništva radenika i nameštenika (mesečara) na teritoriji Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca važe Radničke Komore i to:

1. za Srbiju sa sedištem u Beogradu;

2. za Južnu Srbiju sa sedištem u Skoplju;

3. za Crnu Goru sa sedištem u Podgorici;

4. za Hrvatsku i Slavoniju sa sedištem u Zagrebu;

5. za Slovenačku sa sedištem u Ljubljani;

6. za Bosnu i Hercegovinu sa sedištem u Sarajevu;
7. za Dalmaciju sa sedištem u Splitu;
8. za Vojvodinu sa sedištem u Novom Sadu.

§ 37. — Zadatak Radničkih Komora jeste, da zaštite ekonomske socijalne i kulturne interese sviju radenika i nameštenika, na terito-riji svoga područja ..»

ODELJAK ČETVRTI. BERZA RADA.

Deo prvi.

§ 70. — U cilju pravilnog regulisanja radne pijace, svih vrsta ra-denika, bez razlike pola u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, osnivaju je državne Berze Rada i to:

1. Središna Berza Rada za celu Kraljevinu sa sedištem u Beo gradu; i
2. Mesne Berze Rada u svima privrednim jače razvijenim mestimi na prednjoj teritoriji.

§ 71. — Cilj je Berza Rada:

1. da rade na organizaciji radne pijace;
2. da rade na suzbijanje besposlice;
3. da se staraju o upošljavanju radenika;
4. da se u slučaju potrebe brinu o njihovoj ishrani, smeštaju it i da daju poputninu (Viatikum).

§ 72. — Državne Berze Rada dužne su, da sve svoje poslove obav-ljaju besplatno i nepristrasno.

ODELJAK PETI. RAĐENIČKI POVERENICI.

§ 108. — U svima preduzećima, navedenim u § 1. ovoga Zakona pomoćno osoblje zaposleno u njima ima pravo da izabere svoje po-verenike.

§ 109. — Zadatak radeničkih poverenika jeste:

- a) da rade na zaštiti privrednih, socijalnih i kulturnih interesa ra-denika, zaposlenih u preduzećima predviđenim u § 1. ovoga Zakona;
- b) da utiču na održavanje dobrih odnosa između radenika i njiho-vih poslodavaca;
- v) da sarađuju na pripremanju i izradi kolektivnih ugovora radi između radenika i poslodavaca;
- g) da se staraju da se kako poslodavci, tako i radenici pridržavaju strogo svih kako kolektivnih tako i individualnih ugovora o radu;
- d) da posreduju između radenika i poslodavaca, u sporovima koj postaju iz radnog odnosa, a naročito, koji se tiču nadnica (piata) u cilju da se takvi sporovi reše na miran način. Onde, gde to ne bi uspeli i ako bi zbog toga pretio štrajk, poverenici će zatražiti posredovanje državnih nadležnih vlasti;
- e) da posreduju pri utvrđivanju akordnih tarifa, prosečnih i mini-malnih zarada, u koliko nisu regulisane kolektivnim ugovorima uz sa-radnju radeničkih profesionalnih organizacija i poslodavaca, kao i di-posreduju pri delenju akordnog rada;
- z) da nastoje, da se strogo primenjuju sve mere, koje su propi-sane od zakonodavnih i administrativnih vlasti za zaštitu radenika, i pogledu radnog vremena, zdravlja, života, i socijalnog osiguranja, kac-

Isto tako žene porodilje imaju pravo da obustave svaki rad u preduzeću u kome su uposlene, čim utvrde lekarskim uverenjem da njihov porođaj predstoji u roku od dva meseca.

Za vreme celokupnog trajanja bolovanja u vezi njihovog porođaja, porodilje će, u granicama napred predviđena 4 meseca, primati sve pomoći, koje im po odredbama Zakona o osiguranju radenika za slučajevne bolesti pripadaju.

E. *Dečija skloništa.*

§26. — U svima industrijskim preduzećima, u kojima rade više od 100 radnika, od koji su bar 25 sa malom decom, koju ovi za vreme rada u preduzeću, nemaju kome kod kuće da ostave na čuvanje, vlasnici preduzeća dužni su podići u neposrednoj blizini samoga preduzeća naročita dečja skloništa, u kojima bi se, za vreme trajanja rada u preduzeću, čuvala deca radenika prednje kategorije.

§31. — Vlasnici preduzeća dužni su starati se:

1. da se radionički prostori, mašine, alati i materijal održavaju tako, da je zdravlje i život radenika obezbeđen.

Mašine i mašinski delovi, koji su pri dodiru opasni, moraju stalno biti zatvoreni;

2. da se radionice dobro osvetljavaju, čisto održavaju, provetravaju i da budu snabdevene sredstvima protiv požara;

3. era prostori za rad i stanovanje ne budu radenicima prepunjeni;

4. da se održava red i moral u prostorijama preduzeća, naročito ako muški i ženske rade zajedno. U fabričkim zgradama, gde radenici ručavaju, mora biti prostora gde će se radenici umivati i ručavati, i to zasebno za muške, a zasebno za ženske; i ovi prostori moraju zadovoljiti higijenske uslove;

5. da upotrebljene sirovine ili izrađena roba ne budu zaraženi te da time ugrožavaju život i zdravlje radenika.

§ 32. — Vlasnici industrijskih preduzeća u kojima radi najmanje 100 radenika, koja se nalaze najmanje 3 km. udaljena van periferije varoši, dužni su o svome trošku podići i izdržavati:

1. ambulantu za hitnu pomoć obolelim i povređenim radnicima;

2. potreban broj stanova za smeštaj radnog osoblja dotičnih preduzeća;

3. jednu kujnu za snabdevanje radnog osoblja dotičnih preduzeća sa jeftinom hranom.

ODELJAK TREĆI. RADNIČKE KOMORE.

§ 36. — Kao klasna predstavništva radenika i nameštenika (mesečara) na teritoriji Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca važe Radničke Komore i to:

1. za Srbiju sa sedištem u Beogradu;

2. za Južnu Srbiju sa sedištem u Skoplju;

3. za Crnu Goru sa sedištem u Podgorici;

4. za Hrvatsku i Slavoniju sa sedištem u Zagrebu;

5. za Slovenačku sa sedištem u Ljubljani;

6. za Bosnu i Hercegovinu sa sedištem u Sarajevu;
7. za Dalmaciju sa sedištem u Splitu;
8. za Vojvodinu sa sedištem u Novom Sadu.

§ 37. — Zadatak Radničkih Komora jeste, da zaštite ekonomske, socijalne i kulturne interese sviju radenika i nameštenika, na teritoriji svoga područja. .4

ODELJAK ČETVRTI. BERZA RADA.

Deo prvi.

§ 70. — U cilju pravilnog regulisanja radne pijace, svih vrsta radenika, bez razlike pola u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, osnivaju je državne Berze Rada i to:

1. Središna Berza Rada za celu Kraljevinu sa sedištem u Beogradu; i

2. Mesne Berze Rada u svima privrednim jače razvijenim mestima na prednjoj teritoriji.

§ 71. — Cilj je Berza Rada:

1. da rade na organizaciji radne pijace;
2. da rade na suzbijanje besposlice;
3. da se staraju o upošljavanju radenika;
4. da se u slučaju potrebe brinu o njihovoj ishrani, smeštaju ih i da daju poputninu (Viatikum).

§ 72. — Državne Berze Rada dužne su, da sve svoje poslove obavljaju besplatno i nepristrasno.

ODELJAK PETI. RADENIČKI POVERENICI.

§ 108. — U svima preduzećima, navedenim u § 1. ovoga Zakona, pomoćno osoblje zaposleno u njima ima pravo da izabere svoje poverenike.

§ 109. — Zadatak radeničkih poverenika jeste:

- a) da rade na zaštiti privrednih, socijalnih i kulturnih interesa radenika, zaposlenih u preduzećima predviđenim u § 1. ovoga Zakona;

- b) da utiču na održavanje dobrih odnosa između radenika i njihovih poslodavaca;

- v) da sarađuju na pripremanju i izradi kolektivnih ugovora rada između radenika i poslodavaca;

- g) da se staraju da se kako poslodavci, tako i radenici pridržavaju strogo svih kako kolektivnih tako i individualnih ugovora o radu;

- d) da posreduju između radenika i poslodavaca, u sporovima koji postaju iz radnog odnosa, a naročito, koji se tiču nadnica (piata) u cilju, da se takvi sporovi reše na miran način. Onde, gde to ne bi uspeli i ako bi zbog toga pretio štrajk, poverenici će zatražiti posredovanje državnih nadležnih vlasti;

- e) da posreduju pri utvrđivanju akordnih tarifa, prosečnih i minimalnih zarada, u koliko nisu regulisane kolektivnim ugovorima uz saradnju radeničkih profesionalnih organizacija i poslodavaca, kao i da posreduju pri delenju akordnog rada;

- i) da nastoje, da se strogo primenjuju sve mere, koje su propisane od zakonodavnih i administrativnih vlasti za zaštitu radenika, u pogledu radnog vremena, zdravlja, života, i socijalnog osiguranja, kao

i da obaveštavaju i potpomažu nadležne nadzorne vlasti po svima pitanjima, koja se tiču primena postojećeg zakonodavstva o zaštiti radenika;

z) da nastoje, da se u preduzećima održava red i disciplina;

i) da potpomažu radenike i poslodavce savetima kod istupanja sa rada, ili otpusta radenika iz posla, i da nastoje, da se izvesni sporovi, koji su s time u vezi, izravnaју, na miran način;

j) da po mogućstvu sudeluju u upravi raznih radničkih humanih ustanova (zadruga raznih vrsta, razna udruženja za međusobno potpomaganje i t.d.) a u smislu uputstava Ministarstva Socijalne Politike;

k) da podnose predstavke poslodavcima u cilju poboljšanja organizacije rada u preduzećima.¹

sto, 16—19, 22, 25—26, 28, 30—33, 47-48, 61—63.

¹ Privremeno radničko zakonodavstvo odlikovalo se posle ujedinjenja ejednoobraznošću i različitim stepenom razvitka u raznim krajevima Jugoslavije. Zaštitne odredbe Zakona o radnjama u Srbiji i Makedoniji poslodavci su osle 1918. masovno gazili. Razne vrste osiguranja radnika i dalje su odlagane, ek juna 1919. u Beogradu je otvorena Središnja berza rada. Pomoć nezaposlim radnicima bila je neredovna i zavisila je od dobijenih kredita. Makedonija, Kosovo, Sandžak i Crna Gora nisu imali zakonske propise o zaštiti i osiguranju idnika do avgusta 1919. godine. Od svih pripremanih nacrtu zakonsku snagu ubila je samo Uredba o uvođenju opšteg osmočasovnog radnog vremena u celoj mlji iz septembra 1919. godine. Zakonski propisi doslednije su se primenjivali Sloveniji. U Srbiji, Makedoniji, Kosovu i Sandžaku nije uvedeno osiguranje tposlenih, a u Bosni i Hercegovini je uvedeno samo osiguranje u nesrećnim. ićajevima. U međuratnom periodu poslodavačke komore* i organizacije ponajale su krilaticu da je u Jugoslaviji „komunistički vetar prvih posleratnih go-na doneo mnoge preuranjene odredbe socijalnih zakona, čiji tereti preišuju privredne snage zemlje". Najveći otpor uvođenju zaštitnih mera prali su poslodavci u Srbiji. Poslodavci iz razvijenijih zapadnih krajeva (Slove-je, Hrvatske, Vojvodine) zahtevali su da se zaštitno zakonodavstvo kod njih u uslovima njegove neunificiranosti — svede „na nivo zakonodavstva u Srbiji", kle god „privreda Srbije ne ojača i ne postane sposobna da ponese terete idernije zaštite i osiguranja radnika". T. Milenković navodi da „Partija, sinuati i Radnička komori nisu raspolagali jedinstvenim usaglašenim progra-m iz oblasti radničkog zakonodavstva, pa zbog toga nisu ni vodili stalnu, edničku i upornu borbu za njegovo ostvarivanje. Njihove povremene krup-e akcije imale su više kampanjski karakter, zbog čega su im i rezultati bili ovični." Posle Obznane Ministarstvo socijalne politike je po kratkom pos-ku (bez sazivanja anketa i konsultovanja zainteresovanih strana) produžilo lno vreme na 10 časova u svim preduzećima koja zapošljavaju do 5 radnika, pektori rada su bili nemoćni pred poslodavcima koji su produžavali radno me ili kršili druge propise o zaštiti radnika. (Vid. T. Milenković, *Privremeno ničko zakonodavstvo u Jugoslaviji od kraja prvog svetskog rata do donoše- Vidovdanog ustava*, JAZU, Zbornik Zavoda za povijesne znanosti istraži-koj centra JAZU, Volumen 11, Zagreb, 1981, 223—229).

Zakon o inspekciji rada donet je 31. decembra 1921. godine, a Zakon o iti radnika 28. februara 1922. godine. Ovaj poslednji zakon je regulisao rad-vreme, odmor, noćni rad žena i dece, higijenske uslove rada, pravo udruži-ja radnika. Radničke komore „kao klasna predstavništva radenika i nameš-ka /mesečara/ važili su za Srbiju sa sedištem u Beogradu, za Južnu Srbiju kedoniju/ u Skoplju, za Crnu Goru u Podgorici /Titogradu/, za Hrvatsku i 'oniju u Zagrebu, za Sloveniju u Ljubljani, za Bosnu i Hercegovinu u Sara-, za Dalmaciju u Splitu i za Vojvodinu u Novom Sadu. Zadatak im je bio itite ekonomske, socijalne i kulturne interese radnika i nameštenika". Radi ilisanja „radne pijace" osnivane su „Berze rada". Središnja Berza rada za Kraljevinu imala je sedište u Beogradu. (*Zbirka zakona, Radničko zakono-tvo*, knj. I, Beograd, 1927).

„Uredba o uređenju osiguranja radnika za slučajeve bolesti i nesreće", irodovana je avgusta 1921. godine. Ovom Uredbom uređeno je jednoobrazno, nom već predviđeno, obavezno osiguranje radnika u slučaju bolesti i nesreće.

dok se drugi vidovi osiguranja (za slučaj iznemoglosti i starosti, posmrtno osiguranje članova porodice osiguranih lica, kao i osiguranje od besposlice), ima uvesti zakonom. Središnji ured za osiguranje radnika osnovan je za celu Kraljevinu sa sedištem u Beogradu. Mesni organi Središnjeg ureda su: Okružni uredi za osiguranje radnika, Blagajne za osiguranje radnika saobraćajnih preduzeća (*Službene novine Kraljevine SHS*, 20. avgust 1921).

Mnoga pitanja iz oblasti socijalno-ekonomskog položaja stanovništva, posebno radništva, bila su predmet i javnih rasprava u štampi i stručnim časopisima ubrzo po osnivanju zajedničke jugoslovenske države. Pada u oči da su postojali različiti pristupi rešavanju ovih problema, opterećeni unetim nasledom, kao neskladom i teškoćama da se pozitivne ideje ostvare u praktičnom životu.. Navešćemo nekoliko ondašnjih pogleda na neke segmente socijalne politike iz pera istaknutih stručnjaka za pojedina pitanja. Tako, na primer, R. Matjašić, pišući o socijalnom osiguranju u Kraljevini SHS ukazuje i na sledeće razlike: Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca u svojim pokrajinama zatekla je socijalno osiguranje na različitom stupnju razvika

Crnoj Gori, Staroj Srbiji i Macedontji socijalno osiguranje upravo nepoz-

XcitO 16

Kraljevina Srbija u granicama 1912. god. ima u 'zakonu o radnjama' od 29. juna 1910. god. (čl. 86—95) propise o opširnom obaveznom osiguranju industrijskih, zanatskih i trgovačkih radnika za slučaj bolesti i povrede (nesrećni slučaj) i o dobrovoljnom penzionom osiguranju radnika i porodice, koje se može pretvoriti u obavezno.

Ali kako je zakon doneo samo okvirne propise, usled nastupajućih ratova Srbija nije stigla, da ijedno od tih osiguranja uvede u život. Provedeno je samo-osiguranje rudara za bolest u lokalnim bratimskim kasama, za penziju u jednoj centralnoj bratimskoj kasi i osiguranje nekih kategorija državnih radnika, (železničara, radnika u vojnotehničkim zavodima). Osiguranje ostalih radnika za bolest u pojedinim fabričkim fondovima i za povredu kod privatnih društava gotovo i ne dolazi u obzir.

Bosna i Hercegovina imala je samo obavezno osiguranje radnika u bolesti na osnovu zakona od 15. februara 1909. gl. 7. i u br. 55, koje je obuhvatalo do određenog maksimalnog prihoda sve industrijske, zanatske i trgovačke radnike i činovnike, te je u glavnom sledilo austrijskom zakonu pre novele iz god. 1917. Rudari osigurani su za penziju u jednoj centralnoj bratimskoj kasi, isto tako su osigurani i državni radnici (železničari). Osiguranje za nesrećni slučaj postojalo je samo u projektu austrijskog uzora.

U Hrvatskoj i Slavoniji, Banatu, Bačkoj i Baranji (bivšoj Ugarskoj) postojalo je obavezno osiguranje radnika za slučaj bolesti i nesrećnog slučaja na osnovi ugarsko-hrvatskog zak. čl. XIX iz god. 1907., promenjenog naredbama ugarskog ministarstva od 14. decembra 1917, br. 4790 MPr., od 25. aprila 1918, br. 1790/MPr. i od 29. maja 1918. br. 2235/MPr. Za nesrećni slučaj osigurani su bili svi nameštenici (radnici i činovnici) na osiguranje obaveznih poslova u dva zemaljskim blagajnama (u Zagrebu i Budimpešti) sa najviše 60% faktične zarade, koja je bila maksimalna sa 2400 K godišnje. Troškovi su teretili poslodavce i ubirali se prorezom godišnjih izdataka. Za bolest osigurane bile su određene kategorije obrtnih i trgovačkih nameštenika (osim mornara i rudara) i to radnici bez ograničenja, činovnici do određenog maksimalnog iznosa plate. Najveća potpora u bolesti iznosila je 660 K dnevno. Prinosi su teretili poslodavce i nameštenike, svakog sa polovinom. Osiguranje su provodale okružne, poduzetničke i društvene blagajne kao mesni organi više spomenutih zemaljskih blagajni..

Obzirom na autonomiju Hrvatske postojale su u detaljima nebitne razlike među osiguranjem u Ugarskoj i Hrvatskoj. Ugarska pored toga je osiguravala i poljoprivredne radnike u naročitoj blagajni na osnovu zak. čl. XVI: 1900, XIV: 1902, VIII: 1912 i XX 1913, ali, osim služinčadi, samo dobrovoljno za bolest,, povredu i iznemoglost, a u potpuno nedovoljnom iznosu.

Osiguranje rudara u bratimskim kasama zakonom je propisano ali nije tačnije regulisano.

Mogućnost dobrovoljnog penzionog osiguranja postojala je za privatne činovnike samo u vlastitim institucijama.

U Slovenačkoj i Dalmaciji (bivša Austrija) obavezno radničko osiguranje u bolesti regulisano je zakonom od 30. marta 1888 drž. zak. br. 33, promenjenim zakonom od 4. aprila 1889. drž. zak. br. 39. i novelisanim zakonom od 20. novembra 1917. drž. zak. br. 457, te obuhvata sve industrijske, trgovačke i zanatske radnike i rudare, a na osnovu zakona od 11. februara 1913, drž. zak. br. 24. i mornare, bez obzira na veličinu zarade. Osiguranje organizovano je u samostalnim

bolesničkim blagajnama više vrsta (kotarskim, poslovnim, zadružnim, građanskim i društvenim) odnosno u bratimskim kasama. Potpore su iznosile do 5 K. dnevno i pada sa 2/3 na teret radnika i 1/3 na teret poslodavcu. Za slučaj nesreće osigurani su bili radnici i činovnici na osiguranje obaveznih poslova na osnovu zakona od 28. decembra 1887; drž. zak. br. 1 iz 88. proširenog zakonima od 20. jula 1894. drž. zak. br. 168, od 9. augusta 1908. drž. zak. br. 162. i od 29. aprila 1912. drž. zak. br. 96; zatim na mornare zakonom od 11. februara 1913. drž. zak. br. 25. i najzad na rudare zakonom od 30. decembra 1917. drž. zak. br. 53 kojim je zamenjen car. ukaz od 7. jula 1914. god. istog sadržaja. — Ti propisi su promenjeni još zakonom od 8. februara 1909, drž. zak. br. 28 i novelisani zakonom od 21. augusta 1917. drž. zak. br. 363. Osiguranje obavljalo je pored posebnog zavoda za železničare i zavoda za rudare 7 teritorijalnih zavoda za Slovenačku i Dalmaciju (u Gracu i Trstu) bez veze sa bolesničkim osiguranjem. Troškovi za pomoći, koje su iznosile do 2/3 faktične za 3600 K. maksimalne zarade, ubirali su zavodi od poslodavaca putem premija, od železnice pak, za koje uračunljiva zarada nije bila maksimirana, na osnovi razreza kapitalnog pokrića renti.

Rudari osigurani su pored toga na penziju svi, u potpuno nedovoljnom minimalnom iznosu od 200 K. god. u bratimskim kasama na osnovu zakona od 28. jula 1889. drž. zak. br. 127, promenjenog zakonima od 17. januara 1890. drž. zak. br. 14., od 30. decembra 1891, drž. zak. br. 3492, i od 17. septembra 1892, drž. zak. br. 178, i konačno od 24. maja 1918, drž. zak. br. 271.

Nadalje ima Slovenačka i Dalmacija još penziono osiguranje privatnih nameštenika (činovnika) za slučaj iznemoglosti, starosti i smrti na osnovu zakona od 16. decembra 1906, drž. zak. br. 1. iz 1907, promenjenog car. ukazom od 25. juna 1914, drž. zak. br. 138. Ono daje u 6 platnih razreda od 600 K do 3000 K za iznemoglost i starost rente od 20% o nakon 5, do 75 od sto osigurane sume nakon 40 godina udovici polovinu tog iznosa i siročadi rente od 10 od sto osigurane sume. Od prinosa plaćaju poslodavci prema razredu 1/2 ili 1/3. Osiguranje i obavljao je centralni zavod u Beču putem pokrajinskih ureda (za Slovenačku i Dalmaciju u Gracu i Trstu), a pored njega mnogobrojne nadomjesne institucije.

Na kraju treba spomenuti još zakon od 16. jula 1892. drž. zak. br. 202, o registrovanim pomoćnim blagajnama, kojim se obeležava osnivanje društava i za međusobno pomaganje osiguranjem, namenjenih siromašnijim slojevima.

Ako izostavimo sporedne vrste osiguranja od Austrougarske nasledili smo (osiguranje industrijalnog i trgovačkog radništva, u bolesti i nesrećnim slučajevima, samo u pojedinim pokrajinama različito u pogledu obaveze na osiguranje, ft veličine pomoći, a još više u pogledu organizacije osiguranja i pokrića troškova. Dok su Austrija i Bosna osiguranje u bolesti sprovadali odvojeno od osiguranja u nesrećnom slučaju u mnogim malim blagajnama, Ugarska je obe /rste osiguranja centralizirala u samo jednom zavodu. Za bolest Austrija i Bosna ;ereti poslodavce sa 1/3, Ugarska sa 1/2, troškova. Troškove osiguranja u ne- irećnim slučajevima Austrija pokriva kapitalnim pokrićem, Ugarska razrezom ;odišnjih troškova.

Pored austrijskog i ugarskog sistema za radničko osiguranje u kraljevini, id važnosti je, i ako nije proveden, sistem zakona o radnjama, koji predviđa lprovođenje osiguranja u bolesti u mesnim zadrugama, osiguranja povrede u pvezu tih zadruga, pokrivanje troškova bolesti na osnovu pariteta a troškova ovrede premijom od poslodavca, a to iz razloga što daje zakon o radnjama u »jedinim potporama više pomoći od austrijskih i ugarskih zakona. Naime to laži za potpore za slučaj povrede, koje bi imale dostići punu obezbeđenu zaradu, lo treba uvažiti i kod budućih potpora za taj slučaj." (*Socijalni preporodaj*, azbem organ Ministarstva socijalne politike, god. I, br. 1, Beograd, januar 1921, -5).

U vezi sa institucijom Inspekcije rada u novoj državi „Socijalni preporodaj" r. », avgust 1921, str. 168—170), donosi, pored ostalog, i sledeće:

Ministarskim rešenjem od 7. VI. 1919. god. naređeno je, da se ustanove In- ;kcije Rada na celoj teritoriji kraljevine, i preduzete su shodne mere, kako bi se menuto naređenje što pre u delo provelo.

Državnim budžetom za 1919./20. odobren je bio kredit za 20 privrednih tpektora i za potrebni broj pomoćnog osoblja.

Ponovnim ministarskim rešenjem od 21. III. 1920. naređeno je bilo, da n¹f?7a u^{Pe1}C¹e odpočne svoje poslovanje, a budžetom za godinu 0./21 odobren je bio kredit za 30 inspektora rada i za potrebni broj pomoć- » osoblja.

Da bi se sve ove poteškoće mogle razumeti, mora se navesti, kako je bilo stanje ove nadzorničke organizacije posle prevrata god. 1918. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, imala je toliko raznih zakona i uredaba o inspekciji Rada odnosno o obrtnim nadzorništva, koliko je bilo pokrajina, koje su se ujedinile, i to:

1. Za Sloveniju i Dalmaciju važio je austrijski zakon. Njime su bila predviđena za Sloveniju obrtna nadzorništva u Ljubljani (za Kranjsku), u Celovcu (za Korušku sa kotarskim poglavarstvom Guštanjem, koje danas pripada Sloveniji), u Gracu Štajersku sa slovenskim delovima kot. poglavarstva Celje, Mozirja, Konjice, Brežice, Slovenji Gradec, Maribor, Ljutomer, Radgona i Ptuj, koji pripadaju našoj državi), i najzad obrtno nadzorništvo u Zadru.

Prema istom zakonu pod delokrug obrtnog nadzorništva spadaju sva industrijska preduzeća, bez razlike na veličinu i značaj preduzeća. Obrtna nadzorništva imala su dvojaku zadaću:

- a) nadziravala su vršenje propisa za zaštitu radništva,
- b) poslovala su kao stručni organi nadležstva u vršenju propisa obrtnog reda.

Njihovo se poslovanje u glavnom odnosilo na nadzor, da li se vrše sledeći propisi:

- a) propisi o čuvanju zdravlja i života radnika u radionicama i stanovima;
- b) propisi o uposlenju radništva, o dnevnom radnom vremenu i o radničkim odmorima;
- c) propisi, o sastavljanju radničkih spiskova, o radnim redovima, o radničkim iskazima i o isplaćivanju radničkih piata;
- d) propisi o stručnom obrazovanju mladih radnika.

Obrtni nadzornici imali su pravo pregledati u svako doba dana i noći, preduzeća, radionice i stanove, saslušavati preduzetnike, poslovođe i radnike i pregledati sve dokumente, nacрте i crteže odnoseće se na preduzeće. Svaki pokušaj otežavanja u poslovanju obrtnog nadzornika, bio je strogo kažnjen. Obrtni nadzornici imali su pravo, da u ovim slučajevima, u kojima su se pojavili nedostaci u pogledu bezbednosti radništva, mogu narediti, da se svi nedostaci ili neurednosti uklone.

Sem toga, obrtni nadzornici posredovali su između poslodavaca i radnika u svim sporovima i vodili evidenciju o štrajkovima i sporovima. Oni su učestvovali pri rešavanju o dozvoli gradnje i upotrebe radionica, i tom prilikom, obrtnim nadležstvima davali propise i uputstva, koja su bila potrebna po bezbednost radništva.

Nadzor nad parnim kotlovima, probe istih, kao i redovno tehničko pregledavanje, nije spadalo u delokrug obrtnog nadzornika, već su za to bili određeni posebni organi, nadzornici parnih kotlova. Isto tako nije spadalo u krug njihove delatnosti ispitivanje mašinista i ložaca, u koju su svrhu bile postavljene naročite ispitne komisije.

2. Za Hrvatsku i Slavoniju, Bačku, Banat i Baranju bila su, ugarskim zakonom odnosno banskom naredbom osnovana posebna obrtna nadzorništva. Ovaj zakon odnosno ova uredba, predviđali su obrtna nadzorništva u Zagrebu, Osijeku, Mitrovici, Rijeki, Temišvaru, Segedinu, Pečuju, Subotici i Vel. Bečkerek.

3. Obrtno nadzorništvo u Bosni i Hercegovini bilo je osnovano naredbom zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, sa sedištem u Sarajevu, za celu pokrajinu.

Delokrug i način poslovanja bio je analogan onom u Sloveniji. Razlog, što se obrtno nadzorništvo nije moglo u ovoj pokrajini u onoj meri razviti, kao u Sloveniji, treba tražiti u činjenici, što jedno obrtno nadzorništvo nije moglo uspešno poslovati na tako prostranom području. Obrtno nadzorništvo u Sarajevu pregledalo je samo neznatan deo industrijskih preduzeća, dok je najveći deo istih ostao bez nadzora.

4. U Srbiji i Makedoniji stupili su „zakonom o radnjama“ u važnost privredni inspektori, koji su bili državni nadzorni organi za fabrike i mali obrt i za zaštitu radništva. Premda je njihov delokrug bio veoma opsežan, a njihova prava znatnija od onih u svim ostalim pokrajinama, imajući u nekim slučajevima i pravo kažnjavanja, ova institucija ostala je kraljevini Srbiji bez značaja, jer nije sprovedena u život. Institucija je bila jedino zakonom predviđena, ali poslovanje nije bilo otpočelo.

5. Crna Gora uopšte nije poznavala obrtnog nadzorništva, delom stoga, što njezino zakonodavstvo, zbog kulturne i ekonomske zaostalosti, nije moglo

jednovremeno da korača sa ostalim državama, a delom stoga, što ova zemlja, koja je živela pod primitivnim agrarnim prilikama, nije uopšte ni poznavala industrije.

Takav je bio položaj, kad se posle državnog prevrata jugoslovenski narod, koji je dotle bio podeljen u tri države, združio u jednu državu. Razume se, da nije bilo moguće za čas izjednačiti sve zakone, koji su bili različiti u raznim pokrajinama, a tim manje izjednačiti poslovanje obrtnih nadzorništva, čija je zakonska osnova bila tako raznolika.

Ujedinjenje obrtnih nadzorništva u jednu organsku celinu nije bilo moguće, pošto su pojedini delovi, bez prethodnog upoznavanja i preinačenja, bili spremni za združenje.

Sve veća konsolidacija narodne ekonomije, osnivanje novih fabrika i obrtničkih radnji i uopšte izjednačenje socijalne zaštite, izazvalo je potrebu da se u celoj državi izvede jednoobrazna organizacija i stvore inspekcije rada.

U ovu svrhu meseca maja o. g. sastala se u Zagrebu konferencija, da procuči najvažnije socijalno-političke zakone, na pr. osamsatni radni dan, radeničke komore, posredovanje rada i obrtno nadzorništvo. Konferenciju je sazvalo Ministarstvo Socijalne Politike, a učestvovali su na njoj zastupnici poslodavaca, radnika i pokrajinskih vlada. Na ovoj je konferenciji bila izrađena Uredba za državno obrtno nadzorništvo i bilo je jednoglasno zaključeno, da se u najkraćem roku članovi ove organizacije u celoj državi moraju ujediniti i postaviti na jedan isti temelj.

Podela naše teritorije u 18 nadzorničkih okruga — Oblasnih inspekcija Rada — bila je prema rešenju Ministra Socijalne Politike izvršena u sledeće pkruge:

I Beograd I. i II., Niš, čačak, Skoplje, Vel. Bečkerek, Novi Sad, Osijek, Zagreb I. i II., Ljubljana, Celje, Maribor, Split, Dubrovnik, Sarajevo, Tuzla i Banja Luka.

Od ovih Inspekcija Rada funkcionisale su u godini 1919. jedino one u Juhlani, Sarajevu i Splitu. U godini 1920. sve tri Inspekcije Rada nastavile u svoj posao, a počele su funkcionisati u toku te godine još inspekcija Rada i Beogradu I., Nišu, čacku, Skoplju, Velikom Bečkereku, Novom Sadu, Celju i Sanja Luci.

U tekućoj godini bile su najposle obrazovane Inspekcije Rada u Tuzli, /lariboru i u Zagrebu. Radi oskudice stručnog osoblja nisu do danas organizovane još sledeće Inspekcije Rada:

Beograd II., Osjek, Zagreb II., Dubrovnik.

Oblasne i Specijalne Inspekcije Rada potpadaju direktno pod nadzor i pravljanje Središnje Inspekcije Rada-odeljenja Ministarstva Socijalne Politike, oje je i vrhovna prizivna vlast u svim slučajevima žalbi protiv postupka inbektora rada. Središnja Inspekcija Rada vrši nadzor nad poslovanjem inspekcija rada, sa nadziranjem njihovog kancelarijskog rada i nadziranjem pojedinih [reduzeća, daje uputstva u pogledu vršenja njihove dužnosti u tehničkom i administrativnom pogledu i sabira statistički materijal svih Inspekcija Rada.

U godini 1920. od postojećih Inspekcija Rada, funkcionisale su:

Inspekcija Rada u Ljubljani i Splitu redovno čitavu godinu; Inspekcija Rada u Sarajevu čitavu godinu, ali u ograničenom obimu; Inspekcija Rada u sogradu 7 meseci; u Nišu 5 meseci; u čacku, Celju i Vel. Bečkereku 4 meseca; Skoplju i Banjaluci 3 meseca i u Novom Sadu 1 mesec.

Nadzor je vršen nad 1138 preduzeća. Pokretna snaga u ovim preduzećima nosila je ukupno 100.000 konjskih snaga, a ukupni broj u ovim preduzećima poslenih radnika bio je 36.027.

Od ovih zaštićenih radnika bilo je: 28.313 muških, a 7.714 ženskih radnika.

Službenih naloga inspektora rada u pogledu ustanovljenja zaštitnih naprava odnosno ukidanja nedostataka, bilo je ukupno 2021, intervencija kod tanih pokreta bilo je 88, a intervencija kod štrajkova 56."

O stambenoj politici u novoj državi M. Stojadinović je pisao i sledeće:

„Ako pod socijalnom politikom treba razumeti niz javnih mera kojima se cilja zaštitu života i interesa socijalno i ekonomski slabijih, kao i negu mnogoukih socijalnih institucija, kojima se teži da postigne isti cilj, onda je jedan bar i gotovo glavni deo te zaštite i nege izražen u merama koje obuhvata liki problem stanova.

Stanbeno je pitanje eminentno socijalno pitanje a stanbena politika socijalna politika u najširem smislu reči. Ako je tačna prva pretpostavka o karakteru i značaju ovoga pitanja, onda je opravdan i logičan zaključak o tome, da je stanbena politika sastavni i nerazdvojni deo pravilno shvaćene socijalne politike. Prema tome dokazivajući prvo, dokazuje se po sebi i drugo tvrđenje.

Zašto je stanbeno pitanje socijalno pitanje? Zato što je ovde po sredi jedna društvena pojava opšteg karaktera koja se manifestuje u masi a ne pojedinačno. Egzistencija društvenih pojava u masi sama po sebi oktrojiše potrebu šire državne intervencije a uporedo s tim i potrebu javnih mera kojima se društveni odnosi, uslovljeni i egzistencijom tih pojava, regulišu i svode na steppen društveno snošljivog stanja. Za razliku od drugih socijalnih pitanja, stanbeno pitanje ima nesumnjivo izvesna preimućstva, u pogledu značaja na državu i društvo...

Naše zakonodavstvo, koga na žalost još nemamo, treba da pruži solidnu osnovu za moderno stvaranje gradova, a to znači, odstupanje od urbanskih principa koji su važili u prošlom stoleću.

Potreba toga zakonodavstva — o kome će opširnije biti reči u toku daljeg izlaganja problema stanova — nameće se gvozdеном nužnošću razvitka našega društva, koja se već manifestuje u širim razmerama na svima poljima. Ništa lakše no u ovim danima omogućiti stvaranje jedne solidne osnove koja bi tome razviću dala svestan i jasno određen pravac. *Onemogućiti društvene trzavice, i uputiti društvo na put mirne evolucije i progresa, to treba da bude cilj svakog socijalnog zakonodavstva.*

Posmatrano kroz prizmu viših društvenih interesa, pitanje urbanizma, u vezi sa harmoničnom obradom pitanja stanova, dobija prvoklasnu socijalnu važnost i samim tim zaslućuje da bude predmet najozbiljnijeg proućavanja. Vaćnost ovoga pitanja ogleđa se najbolje i utome, što su mnogi narodi uveli specijalne katedre za njegovo proućavanje i dali mu vaćno mesto pored ostalih grana nauke. Kod nas problem urbanizma zaslućuje daleko veću pažnju, kako usled njegove nućne obrade u sadašnjosti i daleko većeg uticaja gradova na novi život naroda, tako isto i zbog nezgodne okolnosti, da je ovo pitanje kod nas sasvim zapostavljeno a život i prosperitet naših starih gradova ostao sve do danas u magli neizvesnosti i nagaćanja lajika, koje ide do apsurdnosti. Problem stanova, znaći, ima za pretpostavku obradu i rešenje ćitavog niza urbanskih pitanja kao što poslednja sadrće u sebi problem stanova i sa ovim ćine prirodnu celinu pravilno shvaćenog urbanizma. U urbanizmu naših dana dolazi jaće do izraćaja socijalna koncepcija i u tome je sadrćata bitna razlika izmeću njega i jednostrano shvaćenog urbanizma prošlosti. Urbanizam prošlosti, to je grad prilagoćen isključivo potrebama vlasnićkih klasa, oligarhiji svakojake vrste, i koji potpuno ignoriše potrebe širokih masa; urbanizam sadašnjosti znaći grad « kome^ su materijalna kultura kao i sve institucije stavljene u slućbu naroda — varošana, znaći grad u kome je ćovek zaštićen u stanu isto onako kao i na sulici i prostoru gde obavlja svoje društvene funkcije..." (*Socijalni preporodaj*, br. 2. 1921, 33; br. 3—4, 1921, 50)

Komentarišući „Uredbu o stanovima" od 12. aprila 1921, organ Ministarstva socijalne politike „*Socijalni preporodaj*" (br. 3—4, 1921, 53), istiće sledeće:

„Nova Uredba znaći po sebi produćenje državne intervencije u pitanjima zakupa svih vrsta, i proklamuje princip nekretnosti svih zakupaca za vreme do 1-og maja 1922 god. Na mesto ranije razlike zakupaca na preratne i posleratne, nova Uredba zaštićuje podjednako i rešava jednoobrazno odnose svih zakupa zgrada, t.j. ukidanjem ranije razlike koja se više nije mogla zadržati niti pravdati kakvim socijalnim obzirima. U praksi se pokazalo kao netaćno da pojam „preratni zakupac" sadrći pravo na ućivanje izvesnih beneficija koje je zakonodavac (vidi zakon od 17—IV—1919 god.) hteo da prući prvenstveno onima koji su ućestvovali u ratu i usled toga dovedeni u tećak ekonomski poloćaj. Ovo je pretpostavljalo da zakupci ostanu u istom stanu ili radnji; svaka promena mesta stanovanja i zakupa, koja je nastupala u masi usled velikih socijalnih i ekonomskih poremećaja, prouzrokovanih posledicama rata, lišavala je mnoge ratnike mogućnosti ućivanja tih beneficija, dokle je ove davala u većini slućajeva onima koji su ratom najmanje oštećeni. Osim toga i samo vreme diktovalo je potrebu jednoobraznog rešenja koje je provedeno kroz Uredbu od 12 aprila tek. god. i time stvorena ćistija situacija i za graćane i za vlasti.

Izlićne su napomene o potrebi daljeg zadržavanja državne intervencije pri urećenju odnosa zakupa; ona se pravda voljom države da prilike socijalne i eko-

nomske sredi postepeno, sistematski i sa isključenjem svih većih trzavica koje bi nastupile u slučaju njene indiferentnosti prema ovako krupnim pitanjima. Zakon ponude i tražnje izgubio je svoju raniju važnost, produkcija stanova je minimalna, dokle je potraživanje istih veće no što je ikada bilo, usled velikog priliva narodnih masa koji se opaža u svima gradovima a naročito većim centrima. Usled nesređenih prilika u celom svetu organizacija produkcije ekonomskih dobara ostala je još uvek na pola puta i nema izgleda da će još u toku ove godine uravnotežiti društvene odnose pružanjem ranijeg blagostanja. Ekonomska kriza prouzrokovala je socijalnu krizu, a obe predstavljaju danas krupan problem za čije je rešenje potrebno više smišljenih i energičnih akcija. — Kriza u stanovima je danas postala toliko ozbiljna da je država bila prinuđena da interveniše, na jednoj strani uređenjem odnosa zakupa zgrada, na drugoj merama koje će omogućiti maksimalnu produkciju. U ovim teškim danima nije se smela dopustiti puna sloboda ugovaranja jer su ograničenja, sprovedena kroz Uredbu, nalagali najviši državni interesi. Okolnost da su ova ograničenja najjača kod stanova objašnjava se time, da su građani na ove najjače upućeni i da je čovek bez krova nad glavom lišen mogućnosti u obavljanju životnih i društvenih funkcija.

Pre no što je pristupilo izradi ove Uredbe, Ministarstvo Socijalne Politike smatralo je za potrebno da konsultira sve zainteresovane grupe i stručnjake, a održane konferencije u cilju postizavanja jednog kompromisa, bile su najšire i najslobodnije.

Na ovim konferencijama pokazala se prirodna podvojenost interesa vlasnika zgrada kojima su stajale na suprot sve ostale grupe. Uredba je rezultat kompromisa koji je dobio izraza u samostalnom projektu Ministarstva Socijalne Politike i za koji se verovalo da će predstavljati snošljivo stanje za grupe protivopoloženih interesa i težnja."

Na sličan način razmatrana su i mnoga druga pitanja iz oblasti socijalne politike i položaja stanovništva (pitanje invalida, zdravstvena politika, problemi socijalne patologije i dr.), međutim, očigledan je bio raskorak između ideja i stvarnosti, zakona i vladajuće prakse. Mnoga progresivna usmerenja nailazila su na nepremostive teškoće društvene stvarnosti i političkog sistema na kome je bila sazdana nova država.